

NİLÜFER TAŞKIN • Bu Bir İsyân Şarkısı Değil!

NİLÜFER TAŞKIN 1980 Trabzon doğumlu olup aslen Rize Pazarlı'dır. 2003 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdikten sonra iki yıl boyunca Londra'da dil eğitimi aldı. 2011 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. Daha sonra çeşitli akademik projelerde ve kültür-sanat organizasyonlarında çalıştı. Ömer Asan'ın derlediği *Temel Kimdir* adlı derleme kitapta (2006) "Laz Fıkraları Üzerine..." ve Uğur Biryol'un derlediği *Karardı Karadeniz* adlı kitapta (2012) "Laz mısınız? Estagfurullah!" adlı makaleleri yayımlandı. Halen Klemuri Lokanta'da işletmecilik yapmakta ve zaman zaman gazetelere yazılar yazmaktadır.
e-mail: nilufer.taskin@gmail.com

İletişim Yayınları 2348 • Araştırma-İnceleme Dizisi 388
ISBN-13: 978-975-05-2008-2
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Nilüfer Taşkın
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Oben Üçke
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NİLÜFER TAŞKIN

Bu Bir İsyân Şarkısı Değil!

Lazlar, Kimlik, Müzik

*bir nakarat ve başka bir dünyanın aralanan kapısı için
sevilay abula'ma*

*ben bir ceviz ağacıym gülhane parkında
ben bir ceviz ağacıym gülhane parkında
ne sen bunun farkındasın ne de polis farkında...*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
ÖNSÖZ	
FARKLILIĞIN SİYASETİ · NÜKHET SIRMAN	11
GİRİŞ	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN “TEMSİLİ LAZLAR”	21
İKİNCİ BÖLÜM	
ÇAĞDAŞ LAZ KİMLİĞİNİN ARKA PLANI	37
Lazların kısa tarihi	37
Laz terimindeki karışıklıklar	38
Demografik yapı	39
Çay tarımı ve <i>Lazona</i> ’da devletin “içselleştirilmesi”	41
Ulus-devletin kültür politikalarının Laz kimliği üzerindeki etkisi	54
“Dilin ucunda kalmaya mahkûm” bir dil: Lazca	67
<i>Lazona</i> ’da sol hareketler ve milliyetçilik	75
“Dayıma ne diyeceğim?”: Kentleşme süreci ve Laz kimliğinin içe kapanması	81
“Kürt, anasını görmesin”: Laz kimliğinin üzerinde Kürt kimliğinin hayaleti	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FADİME'YE/TEMEL'E KARŞI

YENİ LAZ KİMLİĞİ TASAVVURU	101
“Mozaik”le “mermer” arasında gidip gelen çokkültürlü Türkiye.....	101
“Yöresel kültürümüz”den “Laz kültürü”ne...: Bir aydın hareketi.....	108
Tarih: Kolkhis’in muhteşem altın çağı.....	114
Zuğuş Berepe: Zamanda ve mekânda dilin yeniden kurulması.....	120
Heyamo: “Gıy gıy” olmayan bir Laz müziği.....	123
Bir kültür hareketini doğuran dans: Horon.....	126
Almanya’dan hediye paketinde gelen alfabe.....	129
Kelimeler ve bir ulusun tahayyül edilmesi.....	131
<i>Lazona</i> ’dan uzak bir Laz Kültür Hareketi.....	133
Bir altbaşlık olarak “Laz kadınları”.....	137

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL PERFORMANSLAR VE TÜRKİYE’DEKİ GÜNCEL KİMLİK POLİTİKALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ.....

Bir analiz aracı olarak performans.....	141
Laz müziğinin geleneksel bağlamı ve popüler temsili.....	145
<i>A Naşkvit</i> Kazım Koyuncu!: Müzik, kimlik ve siyaset.....	157
“Karadeniz rock” müziğinin otantisitesi ve sınırları.....	172
Çokkültürlülük, müzik ve kimlik.....	185
“Denizin” ve “dağların” çocukları.....	189
Fıkralardan müzik ve dansa “yeni” Laz kimliği.....	193
“Bu bir isyan şarkısı değil”.....	203

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ	211
EK 1	217
EK 2	235
KAYNAKÇA	238

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın 2011 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans tezi olarak yazılmasından kitaba dönüşmesine kadar geçen süre epey uzun oldu. Bunda en çok bir ayağım akademideyken giriştiğim esnaflık maceramın ve annelik serüvenimin etkisi var. Türkiye'deki siyasi ve toplumsal hızlı değişimleri yakalamak uğruna çalışmayı sürekli güncelleme ihtiyacı da cabası...

Başta danışmanım Prof. Dr. Meltem Ahıska olmak üzere tez yazma sürecinde ufkumu açan, yeni sorular sormamı sağlayan, düğümlendiğimde çözülmeme yardım eden sevgili hocalarım Prof. Dr. Nükhet Sirman ve Prof. Dr. Arzu Öztürkmen'e değerli fikirleriyle çalışmama katkıları için en içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Sosyolojik hayal gücünden büyülediğim sevgili Prof. Dr. Meral Özbek'in Lazlar ve kimlik konularında yaptığım bütün çalışmalarımda izi olduğunu anmadan geçemeyeceğim.

Çocukluk çağımızda bizi Boğaziçi'nin güzel kampüsü ve özgür düşünce ortamıyla tanıştıran kuzenim Prof. Dr. Yüksel Taşkın'ın tezi kitaplaştırma teşvikine ve hiçbir koşulda esirgemediği desteğine çok şey borçluyum.

İngilizceden çeviri yaptığım tezi kitaplaştırma sürecinde Türkçemi inanılmaz bir özenle iyileştirmekle kalmayıp içeriğe dair samimi önerileriyle her an yanı başımda olan sevgili Songül Tuncalı, iyi ki varsın!

Üniversite öğrenciliğimden kitabın son halini aldığı bugüne dek gözlem ve deneyimlerini benimle samimiyetle paylaşan başta Birol Topaloğlu, Dalepe Nena ve Refika Kadioğlu olmak üzere görüşme yaptığım herkes; yayıma hazırlama sürecindeki desteğiyle Kıvanç Koçak, Musti K. ve Elif Taşkın; Lazlık, kimlik ve müzikle ilgili teorik tartışmalarımızla beni besleyen Ayşenur Kolivar ve Doç. Dr. Ender Abadoğlu; çeviri düzeltmeleriyle Ayet Aram Tekin ve Kim Bowen; görsel arşivini benimle paylaşan Yasemin Taşkın; teknik yardımlarıyla Dilara Demir ve Sonay Erim; Ömür Mataracı, İbrahim Kül ile birlikte tüm Klemuri çalışanları; zihin açıcı önerileriyle beni yazmaya teşvik eden Deniz Yonucu, Ayşe Serdar, Lea Nocera, Dilan Yıldırım ve Ayşe Çavdar; adını anmayı unuttuğum tüm dostlar! Değerli katkılarınız paha biçilmez!

Bu süreçte attığım her adımda arkamda olan ve beni koksuz destekleyen annem Sevim, babam Mehmet, kardeşlerim Elif, Yasemin ve Can'a kelimelerim yetersiz kalacak. En başta Boğaziçi Sosyoloji'nin kapısını çalmaya beni yüreklen-dirmesiyle ve son süreçte eleştirileriyle kitaba katkıları olan eşim Basri ve varlığıyla birlikte beni büyüten, çoğaltan oğlum Miro'ya sevgilerimle...

N3AŞA EXTİT!*

NİLÜFER TAŞKIN

(*) Başımız göğe ersin!

FARKLILIĞIN SİYASETİ

NÜKHET SIRMAN

Elinizdeki kitap müzik ile etnik bağlantısını toplumsal bağlamına oturtarak irdeleme amacını taşıyor. Müzikle kimlik ilişkisi üzerine çalışmaların son zamanlarda artması kanımca kimlik kavramının sadece akademide değil, toplumda ve siyasette kazandığı yeni meşruiyet ile ilgili. Müziğin belli kültürel kodların taşıyıcısı olduğuna dair çalışmalar, Türkiye'nin birçok bölgesindeki özgün müzikleri şimdiden kapsamaya başladı.

Bu çalışmalardaki artışın beraberinde bazı sorgulanmamış ön kabulleri de getirdiği yadsınamaz. Bu ön kabullerin başında kimliğin verili ve değişmez olduğuna dair bir kanı geliyor. Popüler kültürde ve siyasette çok yaygın olan bu kanının aksine, kimliğin değişkenliği birçok akademik çalışmada irdeleniyor. Elinizdeki kitap da bu çalışmalardan biri; kimliğin içinde bulunduğu bağlama göre sürekli olarak yeniden ve yeniden tanımlandığını gösteriyor.

Kitap, zaten bağlama ilişkin bir bölümle başlıyor. Bu bölüm, ulus-devlet öncesinde yerelliğin anlamını detaylarıyla açıklıyor. İnsanların dünyasının bu yerellik çerçevesinde

yer aldığını; burada yapılan işler, toplumsal ilişkiler ve kültürel ufuk bağlamında müziği de kimliği de birlikte ürettiklerini anlatıyor. Ardından, ulus-devletin bu yerel dünya tahayyülünün çay gibi gayet de maddi bir temel üzerinden bu dünyanın yavaş yavaş, bazen de hiç de o kadar yavaş olmadan ölçeğini değiştirmesinin anlamı üzerinde duruyor. Kimlik, Pazarlı olmaktan Rizeliliğe, oradan Karadenizliliğe ve nihayet Türklüğe giden yol bu şekilde bir ölçek meselesi olarak ele alınca, kimliğin değişiminin metodolojisi de ortaya çıkmış oluyor.

Ölçek değişikliği bir anda kendini yerel olarak, başka bir ufka oranla taşra olarak görmeyi getiriyor. Başka bir deyişle, daha geniş ve daha güçlü olan ulus-devlet ölçeğinde ise kimlik birden elle tutulur, gözle görülür hale geliyor, bir yandan. Diğer yandan da bu güç ilişkilerinin içinde nasıl bir yer alınacağı konusunda seçim yapmayı; yükselen kimliğe mi, başka kimliklere mi bağlı kalınacağı konusunda bir yer edinmeyi de mecbur kılıyor. Bu seçim, bir yandan, kişisel düzeyde yapılması gereken bir seçimken diğer yandan yerelin bütünü düzleminde de yapılması kişisel seçimleri belirlemeye başlıyor. Laz kimliğinin ulus-devlet kimliğinin bir alt düzlemi olarak oluşturulmasında müziğin ve fıkraların rolü Üçüncü Bölüm'de irdeleniyor.

Bağlam derken Nilüfer Taşkın'ın bu kitapta bu seçimleri, bu ölçeklerin ve bunlara bağlı güç ilişkilerinin içine yerleştirerek ele almış olduğunu anlatmak istiyorum. Ölçek ulus-devlet olunca ortaya çıkan coğrafyada gayrimüslimler ya da Kürtler gibi farklı seçimler yapmak zorunda bırakılanların ya da bu farklı seçimleri kendi iradeleri ile yapanların akıbeti de yapılan seçimlerin bağlamını oluşturmuş. Bu farklı, hatta öteki seçimler kitapta, hayalet olarak anlatılıyor. İşte bir bağlam daha.

Ama yine de bireysel seçimlerin var olduğunu da, bunların yine bazı bağlamlarda alışıl gelmişlerin dışına çıkabi-

leceğini Kazım Koyuncu ve Birol Topaloğlu örnekleri başta olmak üzere birkaç aydının dil, müzik ve dans gibi performatif alanlarda farklı bir kimlik sergilemeyi nasıl seçtiklerini de gösteriyor Taşkın. Bu performansların “yöresel” adı altında yine ulus-devlet ölçeğinin bir alt başlığı olarak konumlanmalarına rağmen başka bir halkın, Lazların, varlığına işaret etmenin yolunu açtıklarını da görüyoruz. Horon farklı bir oyun, tulum ve kemençe farklı müzik aletleri ve Lazca da farklı bir dil olarak başka bir halktan söz edildiğini gösteren, maddi temelleri olan göstergeler haline dönüşüyorlar.

Bu farkların anlatıldığı bölümler, kimlik kavramının eleştirisini yapan bölümler aynı zamanda. Kimlikten kültürel performansa giden yolun mücadeleden, siyasetten geçtiğini horonla tulumun İstanbul gibi bambaşka bir siyasi ve kültürel ortamda varoluşunun hikâyesi üzerinden okuyoruz. Evin duvarları içine hapsedilen bir farklılığın, bu duvarları hangi şartlarda aşabilmiş olduğunun da hikâyesi bu. Aynı zamanda duvarları aşmanın da kendi içinde farklılığın tanınması, anlaşılması ya da saygı görmesi anlamına gelmeyebileceğini de görüyoruz. Farklılık massedilebiliyor, karikatür haline getirilip sevimli bir detaya dönüştürülebiliyor ya da Beyođlu kitapçılarında etnik müzik olarak tasnif edilip vitrinlerde sorunsuz bir varoluş sürdürebiliyor.

Nilüfer Taşkın bize bu kitapta farklılığın siyasetinin bir örneğini tarihiyle, toplumsal bağlamıyla, değişen anlam ve konumlarıyla detaylı bir biçimde anlatıyor. Farklılığın siyaseti karşımıza bir yolculuk hikâyesi çıkarmış. Bir bölgeden yola çıkan ve çayla, müzikle, Temel fıkraları, “finduğu”, solculuğu ve Çernobil ile zikzaklı bir güzergâh çizen ve kitap bittiğinde İstanbul’da Kazım Koyuncu’nun cenazesinin açtığı yepyeni bir anlam manzumesiyle karşımıza çıkan bir yolculuk olmuş bu. Başka bir aidiyetin, başka bağlamlarda baş-

ka bir yolculuk çıkardığını etrafımızda yaşanan örnekleriyle görüyoruz. Bu yolculukların ortak yanı, tabii, güç ilişkileri içinde yer almaları ve aslında bağlam denilen şeyi de bu ilişkiler bütünüünün oluşturduğu.

GİRİŞ

Bu kitap 2011 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yaptığım *Representing and Performing Laz Identity: "This is not a rebel song!"* (Laz Kimliğinin Temsili ve Performansı: "Bu bir isyan şarkısı değil!") adlı yüksek lisans tezin-den yola çıkılarak, genişletilip güncellenerek yazıldı. Kitap, bu haline son birkaç yılda gelmişse de on beş yılı aşkın süredir biriktirdiğim gözlem, deneyim, bilgi ve duyguların bir toplamı aslında. Bununla birlikte Türkiye'de toplumsal yapının ve kurumların her katmanında baş döndürücü bir hızda yaşanan gelişmeler kitabın son rötuşlarının yapıldığı dönemde bile güncellemeleri mecbur kıldı.

Etnisite, kültür, kimlik konularındaki hararetli tartışmaların olmazsa olmazı "Türkü, Kürdü, Lazı, Çerkezi..." tekerlemesinin tam göbeğinde adları geçse de Lazların, siyaset ve akademideki tartışmaların birincil özneleri olmadıkları aşikâr. Elbette bu durumu Laz kimliğinin tarihsel bağlamı içerisinde düşünmek gerekli ve bu çalışmanın tam da bu bağlamın izini sürdüğü söylenebilir.

Mevcut akademik çalışmaların katkısı yadsınamaz olsa

da Laz etnik/kültürel kimliği üzerine sosyolojik, antropolojik perspektiften yazılmış eserlerin çok az oluşu bu alanda çalışmanın zorlukları arasında sıralanabilir. Bu eksiklik çok daha özel bir konuda yoğunlaşıp derinleşmek yerine, çalışmanın çerçevesini daha geniş tutmayı zorunlu kıldı. Doğrusu Lazların kentleşme süreci, çay tarımının tarihi, Laz aydınlarının üretimlerinin ayrıntılı söylem analizleri, Karadeniz rock müziğinin müzikal yapı analizi gibi konular çok daha derin incelemeyi hak ediyor. Kitapta ise kimlik teorisinden milliyetçiliğe, müzikten çokkültürlülüğe, ekonomi politikten performans teorisine kadar alabildiğine çok konuya değinildi. Bu yüzden elinizdeki çalışmaya bugünkü Laz kimliğinin genel çerçevesini çizen bir metin olarak yaklaşılmalı. Buradan hareketle yeni sorular sorduran, tartışmalar açan, başka çalışmalara ilham verici, zevkli bir okuma diliyorum.

Özelliklerin nasıl tarihsel ve sosyal olarak örüldüğünü bizlere göstermesi bakımından “deneyim” kavramını hep önemsemişimdir. Bu araştırma vesilesiyle kendi kişisel deneyiminin arkeolojisini yapabilmenin oldukça keyifli olduğunu söylemeden edemeyeceğim. Joan W. Scott, deneyimin “daima hem bir yorum hem de yoruma muhtaç” olduğunu düşünür. Bununla beraber, deneyimin aşikâr ya da dolaysız bir gerçeklik olmadığını, daima tartışmaya açık, dolayısıyla politik olduğunu söyler.¹ Bu yüzden bu araştırmaya, Lazlardan önce, kendi kimlik kurgumun nasıl oluştuğunu, değişip dönüştüğünü anlamaya çalışarak başladım. Bir araştırmacı, parçası olduğu toplumsal grubu araştırma konusu yaptığında her zaman gerekli mesafeyi koruyamamak, dolayısıy-

1 Joan W. Scott, “Experience”, *Feminists Theorize the Political*, Judith Butler-Joan W. Scott (ed.), Routledge, Londra, 1992, s. 37’den akt. Melissa Bilal, “The Lost Lullaby and Other Stories About Being an Armenian in Turkey”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2004, s. 24.

la fazlaca öznelliğe ve özcülüğe kapılmak gibi risklerle karşı karşıyadır. 1980'lerin sonunda İstanbul'a göç etmiş Laz bir ailenin ferdi olarak bu risklerin benim için de geçerli olduğunun farkındaydım. Bunları elimden geldiğince farklı deneyimlere kulak vererek ve tarihselliğe odaklanarak bertaraf etmeye çalıştım.

Aynı zamanda tezimde bana danışmanlık yapan sevgili hocam Meltem Ahıska'nın kimlik konusundaki analizi fikirlerime ve daha önemlisi hislerime tercüman oldu: "Kilere tıklanmış bütün hayaletlerin ortaya çıktığı, Batı merkezli modernitenin ekseninin önce savaşlarla, kıyımlarla, sonra postmodernist, sömürgecilik sonrası düşüncelerle sarsıldığı ve parçalandığı bugünün dünyasında (ya da dünyalarında) bugünün kullanımlarıyla artık 'kimlik'i bir 'ev hayali olarak' da düşünebilir miyiz? Tam tersine, kimliği evden olmasa da, kapatıldığın delikten kaçma umudu olarak düşünmek. (...) Bir tür kendinden (kendi olamayışından) kaçış... Zorla, şiddetle, iktisadi çıkar yoluyla, arzunun eğitimiyle, beden ve tecrübenin inkârıyla, yani modernitenin parçalayıcı ve yeneden hizaya sokucu tarihi içinde bir hiyerarşiye sıkıştırılmış ve kendi olmaktan çıkarılmış bir varoluştan, yine aynı tarih içinde yapılmış bir 'kültürel silahı' omuzlayıp simgeselliğin merkezi olarak örgütlenmiş alanına, dolayımına doğru kaçma. Parçalanmışlığına, susturulmuşluğuna, artık kendi olmaktan çıkarılmışlığına temsil yoluyla başka bir varlık kazandırma."² Birol Topaloğlu'nun "Heyamo" (1997) albümünün elime geçmesiyle başlayıp yaklaşık yirmi yıldır peşimi bırakmayan ya da peşini bırakmadığım ve bugün bu çalışmayı tamamlayabilmemi mümkün kılan şeyin Ahıska'nın bahsettiği bu "kendinden/kendi olamayışından kaçış" duygusu olduğunu söylemeliyim.

2 Kimliğin bu türlü bir tahayyülü için bkz. Meltem Ahıska, "Kimlik Kavramı Üstüne Fragmanlar", *Defter*, Sayı 27, 1996, s. 14.